

М. Й. Казанжи

канд. психол. наук, доцент кафедри загальної та диференціальної психології,
Південноукраїнський національний педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського, м. Одеса

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ СМИСЛОВОЇ МОТИВАЦІЇ ДОПОМОГИ

Викладаються особливості створення, застосування та результати перевірки психометричних параметрів методики дослідження смислової мотивації допомоги.

Ключові слова: смислова мотивація допомоги, надійність, валідність.

Особливо складним для вивчення в психології особистості є феномен допомоги, але ще більш проблематичною для дослідження та пояснення є одна з суттєвих особливостей допомоги, властива лише людині — фасилітація. Дійсно, часто фасилітація (допомога в розвитку людини, сприяння її особистісному зростанню) відбувається шляхом дотримання соціальних норм, задоволення певних потреб, відтворення усталених форм поведінки тощо.

Ці та інші регуляторні принципи людської поведінки, які можуть бути справедливими і щодо здійснення фасилітації, описані в мультирегуляторній моделі особистості [11, С. 157]. Значущими є не тільки наведені вище “логіки” регуляторних принципів людської поведінки, а й та, яка на думку Д. О. Леонтьєва, є специфічною для людини і конститує її — це логіка сенсу чи логіка життєвої необхідності. Оскільки дія, яка орієнтується на сенс, зорієнтована на всю систему відносин зі світом в цілому з врахуванням подальшої часової перспективи, то загалом людина “підіймається над ситуацією”. Важливою є і логіка вільного вибору, яка відображає міру особистісної зрілості і властива не всім людям.

Здійснення допомоги також відбувається з різною смисловою “наповненістю”, тому її вивчення може дати відповідь на питання щодо вираженості фасилітації та інгібіції як смислів допомоги. Однак проведення емпіричних досліджень у цій області психічного завжди стикається з проблемою соціальної бажаності, труднощами у встановленні індивідуальних відмінностей та ін. Таке складне діагностичне завдання потребує не тільки плідної інтеграції теоретичних здобутків та існуючих методів дослідження, а й вироблення нестандартного психодіагностичного інструменту.

Оскільки ж смислова сфера особистості є “особливим чином організованою сукупністю смислових утворень (структур) та зв’язків між ними, яка забезпечує смислову регуляцію цілісної життєдіяльності суб’єкта у всіх її аспектах” [11, с.154], то вивчення обраного нами аспекту дозволяє отримати уявлення про частину цілого, і, як наслідок, отримати певні судження, про “ціле” — особистість.

Взагалі одним з перспективних способів виявлення глибинних особистісних структур є діагностика світогляду, який відображає досить глибокі

та інтимні ціннісно-сміслові орієнтації особистості [10, С. 6]. Однак виявлення світоглядних аспектів смислової мотивації допомоги не дає цілісного уявлення щодо особистісних смислів допомоги у кожного досліджуваного, оскільки провідні смисли допомоги, що відображені в світогляді людини, не завжди є повністю прийнятими нею і асимільованими в смисловій структурі.

Таким чином, аналіз існуючих методів та методик дослідження смислової сфери людини, опис особливостей створення методики дослідження смислової мотивації допомоги, перевірки її психометричних параметрів та специфіки застосування є метою даного повідомлення.

Спочатку означимо теоретико-методологічні передумови створення методики дослідження смислової мотивації допомоги. За основу було взято два принципи: побудови власне “незакінчених речень” (див. методику Сакса та Леві [14]) та вивчення динамічних смислових систем (див. методику граничних смислів Д. О. Леонтьєва [13]). Фактично ми намагались виявити змістовні особливості допомоги, якими і є смисли — смисл є діючою причиною, що викликає те чи інше явище, тобто є психологічним агентом особистості (комунікаційним та самісним) і не підпорядковується жодним іншим детермінантам крім самого смислу (оскільки за природою він амодальний) [3].

Загалом, методика Сакса та Леві “Незакінчені речення” представляє собою бланк, який містить 60 незакінчених речень, що поділяються на 15 груп. Ці групи характеризують систему відносин досліджуваного до сім’ї, протилежної статі та ін., тобто відображається система особистісних відносин [14]. Дана методика належить до групи проєктивних і є “методикою доповнення” [15, С. 36–37], тобто при її виконанні потрібно щось завершити, доповнити (в даному випадку речення, а ще можна розповідь, історію та ін.). За характером наданої відповіді (наразі — доповнення речення) визначаються індивідуальні особливості досліджуваного, тобто характерні особливості відповіді трактуються як проєкціювання самої особистості. В переважній більшості такі методики є індивідуальними за способом використання.

В методиці граничних смислів, запропонованій Д. О. Леонтьєвим, вивчення смислових систем проводиться із застосуванням методичного прийому, який полягає у вивченні їх відображення в індивідуальному світогляді людини. Світогляд виступає медіатором, який опосередковує процедуру діагностування динамічних смислових систем (ДСС), а сама ДСС визначається як “відносно усталена і автономна ієрархічно організована система, яка включає ряд різнорівневих смислових структур і функціонує як єдине ціле”. Акцентується увага на відмінностях ДСС та “мотиваційних вершин”, оскільки ДСС може займати другорядне чи інше місце в структурі особистості, бути невеликою, нерозгалуженою і знаходитись на периферії, не втрачаючи при цьому своєї конститууючої характеристики — автономності, окремоті [10, с. 3].

Здійснимо невеликий огляд методик, які могли хоча б дотиково діагностувати сенс допомоги. Зупинимось на методиці дослідження системи життє-

вих смислів, яка запропонована В. Ю. Котляковим. Досліджуваному пропонується зробити рейтингову оцінку наданого списку смислів стосовно смислу його життя, причому потрібно спочатку відібрати зі списку 3 твердження, які займають перше місце в системі життєвих смислів, потім 3 твердження, які можна було б поставити на 2-е, 3-є і т.д. до 8-го місця. За результатами застосування можна визначити представленість кожної з категорій в особистісній системі життєвих сенсів досліджуваного. Виділено такі категорії життєвих смислів: альтруїстичні, екзистенціальні, гедоністичні, самореалізації, статусні, комунікативні, сімейні, когнітивні [9]. Водночас смисли життя (чи допомоги), які можна було б розглядати не лише як альтруїстичні, а саме як фасиліативні (чи інгібітні) дана методика встановити не може.

Взагалі феномен альтруїзму пов'язаний з феноменом фасиліативності і дослідження цього зв'язку представляє науковий інтерес, але в першу чергу необхідне надання чітких визначень — що саме ми розуміємо під цими феноменами.

Цікаві емпіричні дані встановила Л. Н. Антилогова: досліджувані з високим рівнем альтруїстичної поведінки відрізняються орієнтацією на альтруїстичні цінності, з середнім рівнем — на результат у різних видах діяльності, в тому числі і в альтруїстичній, з низьким рівнем — на процес, тобто вони здатні відгукнутися на допомогу, але не завжди в змозі довести почате до кінця [1]. В цьому контексті доцільно виявити чи прослідковується такий же зв'язок відносно фасиліативності. Адже схильність допомагати іншому не завжди означає схильність розвиваюче впливати на іншого. Хоча деякі автори [12, С. 84] трактують допомогу іншому як взаємодію з ним, задля полегшення його страждань сприяння його розвитку, розкриттю потенціалу його здібностей. Водночас, слід відмітити, що фасилітація для одних людей є життєвим смыслом, а інші поставляться до цього критично або взагалі байдуже.

Крім того, мова йде про життєві смисли, а життєвий смисл, який трактується як фасиліативний, може бути складовою будь-якої з виділених В. Ю. Котляковим категорій життєвих смислів — альтруїстичної, або екзистенціальної, або самореалізації та ін. Суть питання, яке нас цікавить, не міститься у відповіді на питання “для чого ти живеш?”, а його можна виявити, дізнавшись у людини “для чого ти допомагаєш комусь?” і “чи допомагаєш ти комусь взагалі?” Часто допомога є соціально заохочуваною дією і підтримується суспільними цінностями та нормами, тому детального дослідження потребує питання, наскільки ці норми та цінності є власними у людини.

Метод дослідження моральної сфери особистості, запропонований К. К. Веселовою, ґрунтується на зануренні досліджуваного в ситуацію морального вибору та дозволяє визначити індекс моральності [5, с. 359–374]. Оскільки в наданих автором ситуаціях мова насправді йде про надання (чи не надання) допомоги людині, тому дотиково можна діагностувати прояв фасиліативного потенціалу особистості хоча б у формі допомоги. Водночас дану методику доцільно використовувати в роботі з людьми певного віросповідання, оскільки підбір ситуацій здійснено з вра-

хуванням християнських заповідей та моральних норм, хоча насправді їх дотримання та виконання не завжди стовідсотково фасилітативно впливає на об'єкт сприяння.

Нас також зацікавив опитувальник "Ціннісні орієнтації в області сімейних відносин" [5], оскільки цінність розвитку іншої людини повинна панувати насамперед в сімейному колі (К. Роджерс, Д. Фрейберг, Ф. Робак, А. Маслоу...), однак однойменної шкали даний діагностичний інструмент не містить. Лише серед інших шкал знаходимо "свобода в сім'ї", "самовираження особистості", "глибина сімейних зв'язків", які хоч і дають деякі відомості щодо особливостей сімейних відносин, однак мало стосуються предмета нашого дослідження.

Афанасіадіс Керстен розробив апаратурно-програмний комплекс, що за часом довільних рухових реакцій на світловий подразник в ситуаціях змагання визначає альтруїстичну чи егоцентричну домінуючу тенденцію в спрямованості поведінки людини [2]. Спрямованість як психічна категорія охоплює поведінку людини "в цілому", тому її вивчення особливо цінне в плані прогнозування цієї поведінки. Однак виникає питання, наскільки адекватно за часом довільних рухів в ситуації змагання судити про спрямованість поведінки людини загалом, та ще й зазначати альтруїстична вона чи егоїстична.

За допомогою набору задач відкритого типу експериментально вивчались передумови до фасилітаційного впливу у майбутніх психологів О. О. Кондрашихіною. Задачі представляли собою опис психолого-педагогічних ситуацій, які можна по-різному трактувати відносно причин виникнення та варіантів розв'язання. За результатами визначалась здатність до фасилітаційного впливу [8]. Однак феномен допомоги потребує дослідження не тільки в сфері психолого-педагогічної взаємодії, а й в інших сферах життєдіяльності. Крім того, допомога як психічна категорія має надзвичайно багато смислових відтінків, які неможливо повністю описати за результатами вирішення означених задач.

Таким чином, слід констатувати доцільність створення психодіагностичного інструменту для виявлення смислової мотивації допомоги.

Створена нами "Методика дослідження смислової мотивації допомоги" представляє собою набір незакінчених речень, які стосуються допомоги іншій людині. Створення даної методики проходило в декілька етапів. Кількість речень варіювалась у процесі розробки, в результаті, керуючись принципом "необхідності і достатності", зупинились на двадцяти. Виходили з доцільності не надто великої кількості тестового матеріалу (що не перевтомлювати досліджуваних та не створювати надто "громіздкий" психодіагностичний інструмент) та водночас високої інформативності результатів (що унеможливило застосування меншої кількості речень, спрямованих на суттєві характеристики явища, що вивчається). З метою дотримання описаних вимог методика багаторазово проходила перевірку за допомогою експертів та ін.

"Методика дослідження смислової мотивації допомоги" є проєктивного типу, тому стандартна перевірка на надійність, валідність та проходжен-

ня процедури стандартизації є досить складними, а деякі психометричні параметри взагалі не піддаються перевірці. Така особливість методик даного класу відмічена й іншими дослідниками [10], з якими ми повністю погоджуємось щодо можливості перевірки лише деяких видів валідності та надійності.

За допомогою створеної методики дослідження смислової мотивації допомоги можна виміряти сім індексів — фасилітації, інгібіції, децентрації, центрації, екзистенціальності, негативності та комунікативності (їх детальний опис наданий далі по тексту).

Зупинимось більш детально на викладенні результатів перевірки валідності та надійності даної методики. Вона була проведена за участю 300 осіб — студентів Одеського національного університету ім. І. І. Мечнікова та Одеського національного політехнічного університету. В якості паралельних тестів були застосовані створені “Тест-опитувальник фасилітативного потенціалу особистості” (М. Й. Казанжи, 2009), “Методика діагностики індивідуальних відмінностей фасилітативності особистості за сферами прояву” (М. Й. Казанжи, 2009), модифікована методика Дембо-Рубінштейн та “Методика дослідження соціального інтелекту особистості” (Н. Ф. Каліна, 1999).

Обрання методик для перевірки психометричних параметрів створеного психодіагностичного інструменту проходило, виходячи з теоретико-методологічних передумов. Так як між багатьма параметрами фасилітативного потенціалу особистості та переживанням фасилітативного смислу допомагаючих дій апріорі є досить стійкий зв'язок, то для його дослідження обрано “Методику діагностики фасилітативного потенціалу особистості” та “Методику діагностики індивідуальних відмінностей фасилітативності особистості за сферами прояву”.

Як приклад такого зв'язку можна навести думку Д. Колесова щодо складних взаємозв'язків між волею та переживанням смислу своїх дій. Втрата смислу дію волі обеззброює, зате після знаходження смислу прояв волі значно підсилюється [7], що може свідчити про зв'язок вольового компоненту фасилітативного потенціалу та смислової сфери фасилітації тощо.

Зв'язок соціального інтелекту та проявів допомоги людині також відмічений багатьма дослідниками. Зокрема, М. М. Наконечна зазначає, що допомагаюча взаємодія розвиває соціальний інтелект, причому всі суб'єкти цієї взаємодії знаходяться під впливом діалектичних сил розвитку — і людина, що приймає допомогу, і людина, що її надає, тощо [13].

Методика дослідження соціального інтелекту особистості, застосована нами, ґрунтується на розумінні автором соціального інтелекту як “специфічного когнітивного утворення, яке забезпечує ефективність соціальної активності особистості, особливу форму організації її ментального (розумового) досвіду в сфері соціальної взаємодії” [6, с. 160]. За результатами застосування даного опитувальника можна отримати значну кількість інформації щодо психологічних особливостей людини, які мають велике значення в її соціальному житті, тому цей вимірювальний інструмент доцільно залучити до перевірки психометричних характеристик створеної методики.

“Тест-опитувальник фасиліативного потенціалу особистості” (М. Й. Казанжи) виявляє такі компоненти фасиліативного потенціалу: емоційний, когнітивний, вольовий, поведінковий, потребово-мотиваційний, ціннісно-смысловий. “Методика діагностики індивідуальних відмінностей фасиліативності особистості за сферами прояву” діагностує шкали: “фасилітації”, “дотримання моральних норм”, “формалізму” та “раціональності” (нас цікавлять шкали “фасилітації” та “дотримання моральних норм”).

Репрезентативність вибірки забезпечувалась стратифікованим випадковим відбором, тобто відбором за властивостями генеральної сукупності. Виявлялись ті якості, які могли вплинути на мінливість фасиліативності — за нашим припущенням, ймовірно, потрібно виключити вплив статевої ознаки та фахової належності (педагоги, психологи). Тому вибірку склали студенти ОНУ ім. І. І. Мечникова та ОНПУ, які не є психологами чи педагогами і розподіл за статевою ознакою близький до такого в генеральній сукупності. Вузькоспрямованою вибіркою є відносно віку досліджуваних — 17–27 років.

Перевірка зовнішньої валідності здійснювалась шляхом пред’явлення досліджуваного тексту незакінчених речень (час на роботу не обмежувався). Досліджувані відзначили, що методика визначає, навіть одні люди допомагають або не допомагають іншим, тобто визначається смисл допомоги. Однак які саме особливості допомоги виявляються за допомогою методики, досліджувані не вказали. Це свідчить, по-перше, про достатню довіру або зовнішню (чи очевидну) валідність, а по-друге, про непрозорість глибинних смислів методики.

Конструкта валідність перевірялась за допомогою кореляційного аналізу з іншими психодіагностичними методиками, цим же способом (тобто “паралельним тестуванням”) перевірялась надійність. Також було встановлено ретестову надійність, її дослідження проводилось з інтервалом 2–4 тижні. Отримані результати дозволили визначити коефіцієнт надійності, який відповідає коефіцієнту кореляції між результатами першого та другого (повторного) тестувань. Отриманий коефіцієнт кореляції дорівнює 0,86. Стандартизація не проводилась, оскільки методики такого типу важко піддаються стандартизації.

Викладемо результати лише значущих кореляційних зв’язків ($p \leq 0,05$, $p \leq 0,01$ та $p \leq 0,001$).

Індекс фасилітації додатно корелює з ціннісно-смысловим, потребово-мотиваційним компонентами фасиліативного потенціалу; з шкалами методики соціального інтелекту: “вміння жертвувати своїми інтересами, допомагаючи партнеру”, “сензитивність у процесі міжособової взаємодії”, “вміння розв’язувати проблеми інших”, “інтерес до людей”, “терпимість у соціальних контактах”; з шкалами “фасилітації” та “дотримання моральних норм”, від’ємно з шкалами “центрації”, “формалізму”.

Індекс інгібіції демонструє додатні значущі зв’язки з “когнітивним компонентом фасиліативного потенціалу”, шкалою “формалізму”, з шкалами методики соціального інтелекту: “широкий асортимент гнучких навиків поведінки і діяльності в групі”, “вміння пристосуватись до партнера”, “хо-

роша каузальна атрибуція”, “вміння регулювати активність іншої людини”, “недогматичне відношення до соціального досвіду”, “хороша емпірична научуваність” та від’ємні з шкалами “ціннісно-смисловий компонент ФП”, “вміння жертвувати своїми інтересами, допомагаючи партнеру”, “вміння бачити групу як ціле”, “фасилітації”.

Індекс децентрації додатно корелює з ціннісно-смисловим, потребово-мотиваційним, вольовим компонентами фасиліативного потенціалу; з шкалами методики соціального інтелекту: “вміння жертвувати своїми інтересами, допомагаючи партнеру”, “сензитивність в процесі міжособової взаємодії”, “інтерес до людей”, “терпимість у соціальних контактах”; “фасилітації”, від’ємно корелює з “індексом центрації”, “індексом інгібіції”, “формалізму”.

Індекс центрації виявляє додатній кореляційний зв’язок з шкалами “формалізму”, “вміння пристосуватись до партнера”, “хороша каузальна атрибуція”, “вміння регулювати активність іншої людини”, “хороша емпірична научуваність” та від’ємні з шкалами “ціннісно-смисловий компонент ФП”, “вміння жертвувати своїми інтересами, допомагаючи партнеру”, “вміння бачити групу як ціле”.

Індекс екзистенціальності додатно пов’язаний з “потребово-мотиваційним компонентом ФП”, “поведінковим компонентом ФП”, “когнітивним компонентом ФП”, з шкалами методики соціального інтелекту: “відсутність проєкції в спілкуванні”, “вміння протистояти груповому тиску, нонконформність”, “здатність асимілювати нетрадиційний досвід”, “недогматичне відношення до соціального досвіду”, “інтерес до людей”, “ціннісно-смисловий компонент ФП”, від’ємно з шкалами “вміння розв’язувати проблеми інших”, “вольовий компонент ФП”, “раціональності”.

Індекс негативності додатно корелює з “емоційним компонентом ФП”, “поведінковим компонентом ФП”, “потребово-мотиваційним компонентом ФП”, з шкалами методики соціального інтелекту: “вміння не повторювати помилок”, “хороша каузальна атрибуція”, “вміння оперативно перерозподіляти навантаження між членами групи”, “вміння давати поради, не ображаючи людей”, “вміння розрізняти в спілкуванні прості та складні ситуації”, “прагнення відразу знайти правильну лінію поведінки з новою людиною”, негативно пов’язаний з “вольовим компонентом ФП” та показником “терпимість в соціальних контактах”.

Індекс комунікативності додатно корелює з “емоційним компонентом ФП”, “когнітивним компонентом ФП”, “поведінковим компонентом ФП”, “індексом фасилітації”, “вміння давати поради, не ображаючи людей”, “вміння розрізняти в спілкуванні прості та складні ситуації”, “терпимість у соціальних контактах”, “використання різноманітних та нових способів у спілкуванні” та від’ємно з показниками “свобода від внутрішньогрупового фаворитизму”, “відсутність психологічного захисту”, “відсутність проєкції в спілкуванні”.

Здійснена перевірка свідчить про достатню надійність та валідність за тими її видами, що перевірялись.

Зупинимось більш докладно на описі особливостей застосування методики та обробки отриманих результатів. Методику можна проводити індивідуально в формі діалогу, коли досліджуваний доповнює усно двадцять запропонованих речень, або ж дає відповіді на двадцять питань (для цього потрібно переформулювати запропоновані речення у вигляді питань “навіщо...?” — таке форма роботи також передбачена нами і наводиться в тексті методики). На етапі розробки та апробації в основній масі опитування проводилось письмово, що було пов’язано з великою кількістю респондентів та необхідністю статистичної обробки даних. Встановлено, що письмова форма роботи з даною методикою викликає труднощі у досліджуваних, тому рекомендовано саме усну і виключно індивідуальну форму роботи, як більш зрозумілу, прийнятну та таку, що викликає менший супротив у досліджуваних. Водночас застосування усної форми надає можливості для індивідуальних варіацій — зменшення або збільшення кількості питань, їх поглиблене фокусування на проблемі фасилітації тощо.

Взагалі існує ймовірність того, що досліджуваний не дасть закінчення всім реченням — на нашу думку, це пов’язано з відсутністю певних “вузлових смислових категорій” в індивідуальній свідомості людини. Водночас, дослідника не повинні насторожувати однакові (або близькі за змістом) доповнення декількох речень або так звана тавтологія (наприклад, “люди допомагають іншим, щоб їм допомагати” — це може трактуватись як гранична смислова категорія або ж намагання досліджуваного уникнути відповіді, адже допомога іншому — досить соціально бажана та оцінювана дія).

Результатом методики є підрахування величини індексів. Деякі з них створені на підставі аналогічних у методиці граничних смислів — це індекси децентрації та негативності, хоча в методиці дослідження смислової мотивації допомоги вони наповнюються абсолютно новим змістом. Адже допомога іншому в першу чергу передбачає децентрацію, а в дослідженні граничних смислів людини нормою децентрації є близько 10% [10]. Індекс негативності хоча й відображає гомеостатичну орієнтацію особистості, однак в першу чергу відносно допомоги, сприяння іншій людині (якщо допомога продукується намаганням прийти в стан гомеостатичної рівноваги, то ймовірний великий вплив ситуативної складової та намагання полегшити свій стан).

Кожен із введених індексів виражається дробом, в якому чисельник відображає кількість категорій, що відповідають суті даного критерію в протоколі досліджуваного, а знаменник — загальну кількість смислових категорій, на які досліджуваний дав відповідь (максимальна кількість — 20). Однак досліджуваний, як зазначалось нами вище, може не дати відповіді-доповнення на всі речення, тобто величина знаменника може бути менше двадцяти. Крім того, слід відмітити, що деякі смислові категорії можуть входити в декілька індексів. Наприклад, смислова категорія “люди допомагають незнайомим людям, щоб добра стало більше” входить в індекс децентрації та в індекс екзистенціальності тощо.

Наведемо перелік та зміст виділених індексів:

1) Індекс фасилітації (Іф) визначається як кількість смислових категорій, в яких у допомозі досліджуваний вбачає в першу чергу сприяння розвитку людини.

Наприклад, “люди вчать чомусь інших, щоб їх досвід став потім прикладом для інших”, “люди вселяють в людину впевненість в її силах, щоб вона змогла боротись за свої мрії”, “люди навіть в неприємній людині інколи бачать хороші риси, щоб допомогти їй розвинути і розкрити хороше в собі”, “люди вчать чомусь інших, щоб ті перевершили їх самих” та ін.

2) Індекс інгібіції (Іі) визначається як кількість смислових категорій, в яких за допомогою, сприянням досліджуваний бачить виключно дії на свою користь, на шкоду іншої людини, на пригнічення її розвитку, створення штучних перепон, бар’єрів.

Наприклад, “люди допомагають знайомим, друзям, щоб відчувати перевагу”, “люди співчують іншим, щоб ті відчули себе ще гірше”, “люди інколи роблять іншому боляче, щоб “притупити” свій біль” тощо.

3) Індекс децентрації (Ідц) визначається як кількість смислових категорій в протоколі досліджуваного, коли об’єктом сприяння є інші люди, людство загалом, а не він сам, тобто допомога комусь не є задля того, щоб мати якусь користь, вигоду для себе, а для того, щоб іншим (людині, людям, людству) стало краще.

Наприклад, “людина інколи робить щось за іншого, щоб допомогти йому”, “люди вселяють в іншу людину впевненість в її силах, щоб підбадьорити її”, “люди вчать чомусь інших, щоб передати свій досвід”, “люди спонукають інших здійснювати гарні вчинки, щоб вони були добрі”, “батьки турбуються про дітей, щоб їм було добре” тощо.

4) Індекс центрації на собі (Іц) визначається як кількість смислових категорій, в яких сприяння іншій людині є задля власного комфорту, вигоди для себе, тобто, незважаючи на те, що допомога начебто спрямована на іншу людину, вона першочергово спрямована в тій чи іншій формі на власну персону.

Наприклад, “люди допомагають іншим, щоб самоствердитись”, “людина сприяє розвитку іншого, щоб розвиватись самій”, “люди вселяють в іншу людину впевненість в її силах, щоб вона весь час до них не зверталась”, “людина деколи робить щось за іншу, щоб впевнитись зайвий раз в своїх можливостях”, “люди активно беруть участь в чийхось справах, щоб наповнити своє життя різними фарбами”, “люди діляться своїми думками, ідеями з іншими, щоб зняти напругу” та ін.

5) Індекс негативності (Ін) визначається як кількість смислових категорій, в яких сприяння іншій людині є задля набуття рівноваги, балансу, “щоб не стало гірше жити”, причому неважливо кому знадобилась ця рівновага — собі чи іншим — важливо те, що людина хоче комусь допомогти задля того, щоб не сталось щось погане, а не задля того, щоб сталось щось краще, тобто допомога продукується намаганням прийти в стан гомеостатичної рівноваги, тому ймовірний значний вплив ситуативної складової та намагання полегшити свій стан.

Наприклад, “людина сприяє взаєморозумінню між людьми, щоб не виникло конфліктних ситуацій”, “люди вчать чомусь інших, щоб вони не робили помилок”, “батьки турбуються про дітей, щоб з ними не сталось чогось поганого”, “люди навіть в неприємній людині інколи бачать гарні риси, щоб не образити її” тощо.

6) Індекс екзистенціальності (Іе) визначається як кількість смислових категорій, в яких сприяння іншій людині розглядається в екзистенціальних категоріях — смислу життя, людського існування, буття в світі інших, добра та зла тощо.

Наприклад, “люди спонукають інших здійснювати хороші вчинки, щоб світ став кращим”, “люди допомагають незнайомим людям, щоб добра стало більше”, “люди спонукають інших здійснити хороші вчинки, щоб світ став добрішим” тощо.

7) Індекс комунікативності (Ік) визначається як кількість смислових категорій, в яких сприяння іншій людині є задля спілкування, комунікації між людьми.

Наприклад, “люди вчать чомусь інших, щоб здійснювати інформаційний обмін”, “люди діляться своїми думками, ідеями з іншими, щоб налагодити спілкування”, “людина сприяє взаєморозумінню між людьми, щоб не перервалось спілкування”, “люди сприяють взаєморозумінню між людьми, щоб дружити та контактувати з ними” тощо.

Висновки щодо переважання тих чи інших смислів допомоги в смислової структурі людини можна зробити лише за сукупністю всіх отриманих даних, відповідно висновки щодо особливостей допомоги, яка здійснюється людиною, також надати лише після детального аналізу даних щодо смислів допомоги в смисловій структурі людини.

Тобто за співвідношенням індексів фасилітації та інгібіції не можна робити висновки щодо фасилітативності чи інгібітності досліджуваного — ймовірно, в його індивідуальному досвіді такий результат допомагаючих відносин присутній. Висновки щодо проявів інгібітності можна зробити по сукупності результатів за всіма індексами. Зокрема, це можна зробити, якщо індекс центрації значно переважає величину індексу децентрації в поєднанні з переважанням індексу інгібіції над величиною індексу фасилітації та високими показниками індексу негативності.

Індекс комунікативності є додатковим і дає цінну інформацію щодо цінності спілкування та добрих відносин з іншими людьми для досліджуваного. Мотив допомоги, який продиктований високою комунікативністю, не можна за суттю розглядати як фасилітативний, оскільки він в першу чергу підтримує комфортне соціальне середовище існування для досліджуваного, а вже його вторинна функція — допомога іншому. Однак величину цього індексу слід враховувати в корекційній роботі з розвитку фасилітативного потенціалу людини — через цінність комунікації з людьми можна підвищити рейтинг цінності розвиваючого впливу на них.

Адже у людей з високим рівнем індексу комунікативності можна припустити групоцентричний смисл допомоги як структурну закономірність смислу життя [4].

Високі показники індексу екзистенціальності можуть свідчити про споглядальну позицію людини, її неспрямованість на конкретні вчинки, справи, допомогу тощо. Тому аналіз показників цього індексу слід проводити після аналізу величин інших індексів, тобто якщо високі показники індексу екзистенціальності поєднуються з високими показниками індексу децентрації, індекса фасилітації, то можна зробити висновок про фасилітативні смисли допомоги, яка спрямована не лише на одну (або декількох людей), а на людство в цілому, що може виявлятися у фасилітативному впливі на переважну більшість людей, які зустрічаються на життєвому шляху досліджуваного.

Якщо ж високі показники індексу екзистенціальності поєднуються з низькими показниками індексу децентрації, індексу фасилітації (або ж високим рівнем центрації чи інгібіції), то можна зробити висновок про незначний фасилітативний вплив на інших людей (при високому рівні центрації та інгібіції — цей вплив може бути інгібітним у поєднанні з “високими” роздумами про допомогу всьому людству).

Підсумовуючи дане повідомлення, слід відмітити доцільність застосування створеного психодіагностичного інструменту не тільки в профорієнтації, профвідборі та ін., а й у сімейному консультуванні. Адже значущість отриманих за допомогою даної методики даних носить, крім теоретичного, дійсно широкий прикладний характер.

Література

1. Антилогова Л. Н. Альтруизм и его роль в профессиональной деятельности социального работника [Електронний ресурс]: Сибирская психология сегодня: Сборник научных трудов. — Кемерово: Кузбассвузиздат, 2004. — 180 с. — Режим доступа: <http://spf.kemsu.ru/portal/sr2004/1.6.htm>.
2. Афанасиадис Керстен. Экспресс-методика определения альтруистической или эгоцентрической доминирующей тенденции в направленности поведения человека: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 “общая психология, история психологии” / Афанасиадис Керстен. — Минск, 1994. — 23 с.
3. Білозір В. М. Смысл як психологічний агент особистості / В. М. Білозір // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. — Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. — Вип. 12. — Ч. II. — С. 306–313.
4. Братусь Б. С. Смерть и смысл жизни. [Електронний ресурс] — Режим доступа: <http://www.rak.by/>.
5. Диагностика здоровья. Психологический практикум [под ред. проф. Г. С. Никифорова]. — СПб.: Речь, 2007. — 950 с.
6. Калина Н. Ф. Диагностика социального интеллекта личности / Н. Ф. Калина // Журнал практикующего психолога. — 1999. — № 5. — С. 159–178.
7. Колесов Д. Проблемы бытия личности / Д. Колесов // Развитие личности. — 2003. — № 1. — С. 47–76. — [Електронний ресурс] — Режим доступа: <http://rl-online.ru/authors/35.html>.
8. Кондрашихіна О. О. Формування здатності до фасилітаційних впливів у майбутніх практичних психологів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Кондрашихіна Оксана Олександрівна. — К., 2004. — 239 с.
9. Котляков В. Ю. Методика исследования системы жизненных смыслов. // Сибирская психология сегодня: Сборник научных трудов. — Вып. 2. — Кемерово: Кузбассвузиздат, 2004. — 410 с. — [Електронний ресурс] — Режим доступа: <http://spf.kemsu.ru/portal/psy2004/1.3.htm>.

10. Леонтьев Д. А. Методика предельных смыслов (МПС). Методическое руководство / Д. А. Леонтьев. — М.: Смысл, 1999. — 36 с.
11. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. — 3-е изд., доп. — М.: Смысл, 2007. — 511 с.
12. Наконечна М. М. Психологічні аспекти формування схильності допомагати іншому. — Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Медична психологія / За ред. С. Д. Максименка, В. М. Папучі. Київ-Ніжин, 2008. — Т. 10. — С. 84–87.
13. Наконечная М. М. Социальный интеллект и помощь другому: (підсумки Міждисциплінарної науково-практичної конф. “Технології інтелектуальної діяльності”, лютий, 2009) [Електронний ресурс]: — Режим доступу: http://www.psy-science.com.ua/department/oklad.php?mova=ru&scho=_ru/knopki/mensaje/index.php
14. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. — Самара: Издательский дом “БАХРАХ-М”, 2002. — 672 с.
15. Психологическая диагностика: Учебное пособие / Под ред. К. М. Гуревича и Е. М. Борисовой. — М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО “МОДЭК”, 2001. — 368 с.

М. Й. Казанжи

канд. психол. наук, доцент кафедры общей и дифференциальной психологии, Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского

МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ СМЫСЛОВОЙ МОТИВАЦИИ ПОМОЩИ

Резюме

Излагаются особенности создания, применения и результаты проверки психометрических параметров методики исследования смысловой мотивации помощи.

Ключевые слова: смысловая мотивация помощи, надежность, валидность.

М. Y. Kazanzhi

candidate of psychology, associate professor of department of general and differential psychology,
K. D. Ushinskiy Yuzhnoukrainskiy national pedagogical university

METHOD OF RESEARCH OF SEMANTIC MOTIVATION OF HELP

Summary

The article deals with the peculiarities of creation, use and results of checking of psychometric parameters of the method of studying sense motivation of help.

Key words: sense motivation of help, reliability, validity.